

Jerzy Romanowicz

"Marynarze w walce o niepodległość
Polski 1918-1920", Jerzy Przybylski,
Warszawa 1999 : [recenzja]

Słupskie Studia Historyczne 8, 338-342

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dem edytorskim recenzowana publikacja nie spełnia wszystkich wymogów naukowych. Może jednak odegrać pewną rolę popularyzatorską.

¹ A. P a n e r, *Święty Wit. Męczeństwo, legenda, kult*, Gdańsk 1995; też, *Okoliczności przeniesienia relikwii św. Wita do St. Denis i Nowej Korbei w świetle „Translatio Sancti Viti Martyris” - najstarszego źródła korbejskiego*, (w:) *Ludzie, władza, posiadłość*, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza Nr 1, pod red. J. Powierskiego, B. Śliwińskiego, Gdańsk 1994; też, *Studia czy dyplomacja? Włoska podróż Iwona Odrowąża*, (w:) *Władcy, mnisi, rycerze*, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza Nr 3, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1996.

² J. S p ě v á č e k, *Vaclav IV. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 715.

³ S. M. K u c z y ń s k i, *Wielka wojna z zakonem krzyżackim w latach 1409-1411*, wyd. 5, Warszawa 1988, s. 50, 51, 196, 207, 209, 211, 493.

⁴ *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 1985, s. 248-249; *Słownik staropolski*, pod red. S. Urbańczyka, t. 7, Wrocław 1973-1977, s. 418.

⁵ *Latopis kijowski 1159-1198*, przeł. i oprac. E. Goranin, *Slavica Wratislaviensia*, t. 40, 1994, s. 101, 205, 208.

⁶ Z. F i a l a, *Před-husitské Čechy 1310-1419*, Praha 1978, s. 352; J. S p ě v á č e k, *Vaclav IV*, s. 355, 359, 717.

⁷ Poprawniejsza forma tego zdania powinna, według recenzenta, brzmieć: *Ale nazajutrz bez oręża zdobyli, wszystkich zabili, jedynie pana Zawiszę, Polaka, i pana itd.*

⁸ *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 1-11, Warszawa 1961-1985.

Sobiesław Szybkowski
Uniwersytet Gdański

* * *

Jerzy P r z y b y l s k i, *Marynarze w walce o niepodległość Polski 1918-1920*, Warszawa 1999, „Bellona”, ss. 232

W literaturze historyczno-wojskowej udział Marynarki Wojennej (MW) w walce o granice i niepodległość Polski w latach 1918-1920 traktowany był raczej marginalnie. Problem ten podejmowali Karol Taube, Romuald Dziewałtowski-Gintowt¹ oraz Jan Bartlewicz². Najczęściej opisywano działania Flotylli Wiślanej i Flotylli Pińskiej³. Pomijano natomiast przebieg działań I. batalionu morskiego w operacji Frontu Pomorskiego w styczniu i lutym 1920 roku oraz udział pułku morskiego w walkach nad Narwią, a w szczególności w obronie Warszawy w sierpniu 1920 roku.

Książka Jerzego Przybylskiego z pewnością wypełnia tę lukę. Autor wykozystał bogaty materiał źródłowy znajdujący się w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie, w mniejszym zakresie – w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie. Wiele cennego materiału dostarczyły źródła drukowane, a także relacje uczestników tamtych wydarzeń oraz bogata literatura wykazana w przypisach i bibliografii. W pracy tej wykorzystane zostały ponadto wcześniejsze wyniki badań Autora, zawarte w opublikowanych już opracowaniach⁴. Edytorem książki jest Dom Wydawniczy „Bellona”.

Jest to praca zasługująca ze wszech miar na uwagę. Jej treść obejmuje dzieje MW od odrodzenia polskich sił morskich do zakończenia wojny polsko-rosyjskiej⁵. Składa się z dwóch rozdziałów, w których – dla jasności wykładu – wyodrębniono wiele podrozdziałów. W pierwszym rozdziale, *Marynarka Wojenna od powstania do zakończenia „wyprawy kijowskiej”*⁶, ukazano – między innymi – początkowy etap organizacji MW, który obejmował okres od 28 listopada 1918 roku do 1 maja 1922 roku. W tym czasie działalnością MW kierowała Sekcja Marynarki Departamentu Lotnictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych, dowodzona przez płka marynarki Bogumiła Nowotnego i kapitana marynarki Stefana Frankowskiego (11 marca 1919 r. – 1 maja 1919 r.) oraz Departament dla Spraw Morskich MSWojsk., utworzony 2 maja 1919 roku, kierowany (do zakończenia swej działalności 1 maja 1922 r.) przez kontradmirała Kazimierza Porębskiego. Autor trafnie zauważył, że prace nad tworzeniem w Polsce sił morskich rozpoczęły się jeszcze przed wydaniem znanego dekretu naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego z 28 listopada 1918 roku, i że biegly one dwoma torami. Prowadzili je: od kwietnia 1918 roku płk marynarki austro-węgierskiej Bogumił Nowotny – referent do spraw żeglugowych w rządzie Królestwa Polskiego, oraz od października – Stowarzyszenie Pracowników na Polu Rozwoju Żeglugi „Bandera Polska”, założone z inicjatywy przybyłego do kraju kontradmirała Kazimierza Porębskiego z marynarki rosyjskiej. Ponadto przedstawiono organizację i działalność batalionu morskiego w latach 1919-1920 w ramach Frontu Pomorskiego, uczestnictwo w rewindykacji Pomorza i przejmowanie portów śródlądowych oraz włączenie batalionu do systemu osłony granicy państwowej i obrony przejętych obszarów. Autor, dokonując bilansu osiągnięć istniejącego 500 dni 1. batalionu morskiego, zwrócił uwagę, że batalion ten ochraniał 10-kilometrowy odcinek linii demarkacyjnej w rejonie Aleksandrowa Kujawskiego i Nieszawy (przez 212 dni). Następnie, przez prawie pół roku, dwa marynarskie plutony rozmieszczone w Dębkach oraz Kolibkach koło Orłowa, a także kilkanaście patroli, strzegło granicy morskiej państwa. Oficerowie, podoficerowie i marynarze batalionu tworzyli też zawiązki Dowództwa Wybrzeża, Komendy Portu Wojennego w Pucku, Oddziału Lotniczego Marynarki Wojennej oraz pułku morskiego. Ukazano także Flotyllę Wiślaną od jej zorganizowania w 1918 roku do końca lipca 1920

roku, organizację Flotylli Pińskiej i jej działania bojowe do 27 lipca 1920 roku oraz zagadnienia związane z tworzeniem pułku morskiego w połowie 1920 roku.

W rozdziale drugim Autor przedstawił udział jednostek MW w bitwie warszawskiej, którą dyplomata brytyjski Edgar Vincent wicehrabia d'Abernon – szef specjalnej misji wysłanej do Polski w sierpniu 1920 roku – określił jako „osiemnastą decydującą bitwę w dziejach świata”. Powiedział on także, iż „ w roku 1920 stoczona i wygrana została bitwa równej doniosłości dla całego świata, a nie mniej decydująca od Sedanu i Marny, przez swoje znaczenie dla kultury, wiedzy, religii i politycznego rozwoju ludzkości”⁷.

W obu rozdziałach Autor ukazał omawiane zagadnienia na tle ówczesnej sytuacji politycznej i militarnej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem działań bojowych jednostek lądowych Wojska Polskiego. Uzupełnieniem całości jest bogaty materiał źródłowy, ujęty w 7 tabelach, 11 schematach organizacyjnych, 10 szkicach i 34 załącznikach, które zawierają (między innymi): dekret naczelnika państwa z 28 listopada 1918 roku o utworzeniu marynarki; odezwę dowódcy Frontu Pomorskiego, gen. Józefa Hallera, do mieszkańców Pomorza, wydaną w Toruniu 21 stycznia 1920 roku; treść kazania księdza Józefa Wryczy, wygłoszonego w Pucku 10 lutego 1920 roku; kalendarium działań bojowych pułku morskiego w lipcu i sierpniu 1920 roku; dokumenty operacyjne dotyczące walk 1. batalionu morskiego w rejonie Ostrołęki (3 sierpnia 1920 r.); odezwę Józefa Piłsudskiego do mieszkańców Ukrainy (26 kwietnia 1920 r.); wykazy zdobytych jednostek pływających oraz obsady personalne jednostek pływających Flotylli Wiślanej i Flotylli Pińskiej. Na schematach przedstawione zostały struktury organizacyjne MW z lat 1919-1921, Flotylli Pińskiej z lat 1919-1920, Flotylli Wiślanej z lat 1919-1920, 1. batalionu morskiego w 1919 i 1920 roku, oraz pułku morskiego w lipcu i sierpniu 1920 roku. Ponadto zamieszczono 43 zdjęcia, na których znajdują się głównie uczestnicy wojny polsko-rosyjskiej 1920 roku. Na okładce książki i wyklejce wykorzystano zdjęcie (nr 7) z pracy Józefa Wiesława Dyskanta, *Wojenne flotylle wiślane 1918-1939*, ukazujące motorówkę uzbrojoną „15” i statek opancerzony „Stefan Batory”, których załogi bohatercko walczyły o Płock 18-19 sierpnia 1920 roku.

Metoda problemowo-chronologiczna, jaką Autor posłużył się w przedstawianiu działań MW w latach 1918-1920, pozwoliła interesująco i obszernie ująć działania batalionu morskiego, uczestnictwo w rewindykacji Pomorza, działania flotylli rzecznych – każdej po kolei w poszczególnych okresach działalności – oraz batalionów pułku morskiego, jak też innych jednostek i instytucji MW.

Z ustaleń Jerzego Przybylskiego wynika, że w opisanych przez niego działaniach MW w latach 1918-1920 uczestniczyło łącznie 3 admirałów, 280 oficerów i podchorążych oraz 3388 podoficerów i marynarzy. Jednak 30-35 proc. personelu MW walczyło zarówno w składzie flotylli rzecznych, jak i pułku morskiego, dlatego faktyczna liczba walczących na froncie była mniejsza. Autor podaje, że w walkach

frontowych wzięło udział 120 oficerów, 21 podchorążych, prawie 60 podoficerów zawodowych i około 2000 podoficerów młodszych i marynarzy, w tym 10-12 proc. ochotników. Stanowiło to około 1 proc. wojsk polskich walczących na froncie. Straty Marynarki Wojennej w tym okresie sięgnęły ponad 730 osób, w tym 100 zabitych i około 250 rannych, co stanowiło około 33 proc. ogółu. Pozostali to zaginieni bez wieści, maruderzy i dezerterzy. 37 marynarzy, podoficerów i oficerów MW, biorących udział w wojnie polsko--rosyjskiej zostało odznaczonych Orderem Wojennym „Virtuti Militari” V klasy, czyli co sześćdziesiąty walczący.

Marynarskie oddziały stanowiły znaczną siłę bojową. Przykładowo, w walkach w rejonie dolnej Wisły i Drwęcy, prowadzonych w ramach bitwy warszawskiej, bezpośrednio uczestniczyli: admirał, 114 oficerów i podchorążych oraz ponad 1470 podoficerów i marynarzy, w tym na jednostkach pływających Flotylli Wiślanej 13 oficerów i podchorążych oraz ponad 120 podoficerów i marynarzy. Siły te, uwzględniając ich stan bojowy, zarówno pod względem liczby żołnierzy, jak też posiadanego uzbrojenia (4 działa 80 mm, 2 działa 75 mm, 3 działa 37 mm, 41 ckm) znacznie przewyższały potencjał niektórych brygad piechoty, a w wielu wypadkach dorównywały siłom walczącym w tym rejonie dywizji piechoty. Przedstawione przez Autora przykłady i wyliczenia świadczą o istotnej roli Marynarki Wojennej w wojnie 1920 roku, o jej sukcesach i ofiarach poniesionych na rzecz obrony niepodległości Polski.

Zakończenie działań wojennych przyniosło nowe zadania tworzącej się MW. Należało przystąpić do odtworzenia lub zorganizowania od nowa systemu szkolenia specjalistycznego personelu dla flotylli i floty morskiej; trzeba było również stworzyć na ich potrzeby całą infrastrukturę.

Do mankamentów technicznych pracy należy zaliczyć to, że w treści książki są odsyłacze do szkiców, których wydawnictwo nie zamieściło. Na przykład, jest odsyłacz do szkiców 22 i 34 (s. 86), do szkiców 16 i 17 (s. 91), do szkicu 29 (s. 123, w przypisie 311). Ponadto praca pozbawiona jest indeksu nazwisk i rzeczowego.

Te drobne uwagi w niczym nie umniejszają znaczenia naukowego przeprowadzonych przez Autora badań historycznych. Książka Jerzego Przybylskiego, ukazująca bardzo ważny okres w dziejach polskich sił morskich, daje impuls do dalszych poszukiwań i przemyśleń. Będzie służyć nie tylko historykom i miłośnikom dziejów Marynarki Wojennej.

¹ R. D z i e w a ł t o w s k i - G i n t o w t, K. T a u b e, *Zarys historii wojennej pułku morskiego*, Warszawa 1933.

² J. B a r t l e w i c z, *Flotylla Pińska i jej udział w wojnie polsko-sowieckiej 1918-1920*, Warszawa 1933.

³ Mam tu na myśli prace: J. W. D y s k a n t, *Flotylla rzeczna Marynarki Wojennej 1919-1939*, Warszawa 1994; tenże, *Czarnobyl 1920*, Warszawa 1994; tenże, *Wojenne flotylle wiślane 1918-1939*, Warszawa 1997; także, M. K u ł a k o w s k i, *Marynarka Wojenna Polski Odrodzonej*, Toronto 1988.

⁴ J. P r z y b y ł s k i, *Pułk morski w wojnie polsko-rosyjskiej 1920 r.*, Nautologia 1996, nr 2; tenże, *Marynarka Wojenna w walce o granice i niepodległość Polski (1918-1920)*, Gdynia 1997.

- ⁵ Niektórzy historycy wojnę tę nazywają „polsko-bolszewicką”: G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, Koszalin 1990; M. M a r k o w s k i, *Spółczesność województwa kieleckiego wobec wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*, Kielce 1998; A. P e p ł o Ń s k i, *Wywiad w wojnie polsko-bolszewickiej*, Warszawa 1999. Według S. Poltoraka stosowanie nazwy „wojna polsko-bolszewicka” jest niewłaściwe, gdyż należy rozróżnić pojęcie przynależności państwowej i partyjnej. Jego zdaniem, mimo iż w 1920 r. w Rosji Radzieckiej został zatwierdzony system jednopartyjny, to w szeregach Armii Czerwonej walczyli nie tylko bolszewicy. S. P o ł t o r a k, *Wojna sowiecko-polska 1920 roku: pytania bez odpowiedzi*, (w:) *Rosja i Polska (z okazji 80-lecia niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej)*, Sankt Petersburg 1998, s. 129-130.
- ⁶ Trudno nie zgodzić się w ocenie wyprawy kijowskiej 1920 r. z Autorem, który całkowicie popiera myśl Marka Tarczyńskiego: „kwietniowe uderzenie na kierunku kijowskim nie przyniosło spodziewanych rezultatów politycznych i operacyjnych. Okazało się, że dowództwo polskie przeceniło społeczną bazę ruchu petlurowskiego i stopień jego zorganizowania. W efekcie czego Armia Czerwona przy użyciu stosunkowo niewielkich sił stłumiła wystąpienia partyzanckie, dywersyjne i działania regularnych oddziałów ukraińskich, które przeszły na stronę polską. W terenie zaś władza radziecka nie dała się zdominować agentom Petlury, a powstanie nowej armii ukraińskiej zawiodło całkowicie. Również błędy operacyjne, towarzyszące wyprawie kijowskiej, miały wpływ na jej niepowodzenie. Przede wszystkim kwietniowo-majowe uderzenie polskie, choć przyniosło duże zdobycze terytorialne, nie doprowadziło do rozbicia XII. armii radzieckiej, co było wstępnym warunkiem powodzenia całej operacji. Te błędy spowodowały, że po kilkunastu dniach powodzenia nad całym polskim przedsięwzięciem zaczęły gromadzić się groźne chmury”. M. T a r c z y Ń s k i, *Cud nad Wisłą - bitwa warszawska 1920 r.*, Warszawa 1990, s. 18-19.
- ⁷ E. V i n c e n t w i c e h r a b i a d' A b e r n o n, *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920 r.*, Warszawa 1920, s. 13.

Jerzy Romanowicz
PAP Słupsk

* * *

Zbigniew K a r p u s, *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919-1920*, Toruń 1999, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ss. 230

Do 1989 roku działania militarne ukraińskich, rosyjskich i białoruskich oddziałów wojskowych w Polsce w latach 1919-1920 nie stanowiły tematu badawczego. Składały się na to względy polityczne i ideologiczne, jak również brak dostępu do źródeł archiwalnych, zwłaszcza przechowywanych w archiwach ZSRR. Dlatego też o sprawach tych historycy polscy nie pisali lub tylko okazjonalnie napomykali. Dopiero powstanie demokratycznej Polski oraz rozpad ZSRR umożliwiły podjęcie badań nad tą problematyką. Jak często w takich sytuacjach bywa, badacze zajęli się